

Відгук
отримано 01.07.2025
Голова разової
спеціалізованої вченої
ради ДФ 26.133.091
д. пед. н. проф. Паламар Т.О.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.091
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук, професору,
професору кафедри дошкільної освіти
Факультету педагогічної освіти
Тетяні ПОНОМАРЕНКО

Відгук

рецензента **Паламар Світлани Павлівни**, кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника, заступника декана з наукової роботи та міжнародної діяльності Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка про дисертацію **Федорової Світлани Олександрівни** «**Формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку**», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 012 Дошкільна освіта

1. Актуальність дисертаційної роботи.

Дисертаційне дослідження Світлани Олександрівни Федорової присвячене одній з провідних проблем сучасної дошкільної педагогіки – формуванню соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами комунікативної діяльності. Актуальність обраної теми не викликає сумнівів, оскільки вона відображає стратегічні орієнтири розвитку сучасної дошкільної освіти в умовах реформування національної системи освіти. Науковий інтерес до проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку обумовлений зміною парадигми виховання, акцентом на особистісно орієнтований та компетентнісний підходи, а також потребою у формуванні в дитини активної соціальної позиції вже з дошкільного віку. Актуальність теми підтверджується суперечностями, що існують у теорії та практиці сучасної дошкільної освіти: між новітніми вимогами державних стандартів щодо формування соціально-громадянської компетентності та традиційними, не завжди ефективними підходами до її реалізації у закладах дошкільної освіти; між потребою у забезпеченні розвитку соціально-громадянської компетентності саме в комунікативній діяльності дошкільників та відсутністю системно організованих, науково обґрунтованих педагогічних умов; між запитом практики на інноваційні форми, методи та засоби формування означеної компетентності й обмеженим методичним забезпеченням; між необхідністю партнерської

взаємодії педагогів і батьків у цьому процесі та недостатньою поінформованістю і готовністю останніх.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Наукова новизна представленого дослідження є вагомою і свідчить про його самостійний, оригінальний характер. Уперше в українській педагогічній науці: обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування соціально-громадянської компетентності у комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку як інтегративного феномена; визначено та теоретично обґрунтовано комплекс організаційно-педагогічних умов ефективного формування означеної компетентності (збагачення змісту освітнього процесу; підвищення професійної компетентності педагогів; налагодження партнерської взаємодії з батьками; удосконалення соціокультурного середовища; впровадження ефективних форм, методів і засобів формування); експериментально перевірено ефективність запропонованих умов у практиці роботи закладів дошкільної освіти. Уточнено сутність базових понять: «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність», «громадянськість», «громадянська компетентність», «соціально-громадянська компетентність», «комунікативна діяльність»; структурні компоненти досліджуваної компетентності (емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний); критерії (емоційно-світоглядний, пізнавально-знаннявий, поведінково-діяльнісний), показники та рівні сформованості компетентності.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Теоретична новизна дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень щодо формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, а також науково обґрунтовані уявлення про зміст, форми і методи педагогічної взаємодії вихователів з дітьми.

Практичне значення результатів дослідження полягає у впровадженні в освітній процес закладу дошкільної освіти організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, розроблено та апробовано програму «Дитина та світ навколо», адаптовану до специфіки формування досліджуваної компетентності, а також визначено ефективні форми, методи і засоби освітньої взаємодії. У ході дослідження створено методичні розробки щодо змісту різних форм співпраці з педагогами і батьками, розроблено рекомендації з удосконалення соціокультурного середовища закладу, а також методики педагогічної діагностики рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності дітей. Матеріали дослідження можуть бути ефективно використані: у календарно-тематичному плануванні освітньої діяльності з дошкільниками; в організації конструктивної взаємодії педагогів з батьками; у професійній підготовці студентів педагогічних спеціальностей

в умовах закладів вищої освіти; у підвищенні кваліфікації вихователів у системі післядипломної педагогічної освіти. Отримані результати можуть бути використані як підґрунтя для створення навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, освітніх програм і дисциплін для підготовки фахівців у сфері дошкільної освіти.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Результати дисертаційного дослідження вирізняються достатньо високим рівнем наукової обґрунтованості, що забезпечено комплексом теоретичних і емпіричних підходів до вивчення проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Наукові положення ґрунтуються на широкій джерельній базі, яка охоплює нормативно-правові документи, концептуальні засади реформування освіти, теоретичні праці з методології педагогічного дослідження, компетентнісного підходу дошкільної освіти.

У дисертації визначено актуальність проблеми, зумовлену трансформаціями в українській системі дошкільної освіти. Обґрунтування наукової новизни та практичної значущості дослідження підкріплено чітко сформульованими суперечностями, які зумовили вибір теми, об'єкта та предмета дослідження, його мети та завдань.

Важливим чинником наукової вагомості є логічна структура дослідження, методологічна виваженість використаних методів, що охоплюють теоретичний аналіз, педагогічне моделювання, експериментальні методики та статистичну обробку результатів. На основі проведеного констатувального й формувального експериментів автор обґрунтував ефективність організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Наукові положення, висновки та рекомендації мають прикладну цінність для удосконалення системи науково-методичної роботи закладів дошкільної освіти, налагодження співпраці з педагогами і батьками, удосконалення соціокультурного середовища закладу. Результати дисертації можуть бути використані у календарно-тематичному плануванні освітньої діяльності з дошкільниками; в організації конструктивної взаємодії педагогів з батьками; у професійній підготовці студентів педагогічних спеціальностей в умовах закладів вищої освіти; у підвищенні кваліфікації вихователів у системі післядипломної педагогічної освіти.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Дисертаційне дослідження демонструє достатньо високий рівень наукової зрілості здобувача, уміння самостійно та системно вирішувати складні теоретико-методологічні й прикладні завдання відповідно до

обраної теми. Авторка чітко окреслила наукову проблему, визначила її актуальність, сформулювала обґрунтовану мету, що логічно реалізується через систему послідовних завдань, які повністю виконані у межах дисертаційної роботи.

Здобувачка продемонструвала належне володіння методологією наукового дослідження: ґрунтовно проаналізовано наукові джерела, виявлено суперечності, які зумовили вибір теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку. У дослідженні використано широкий спектр теоретичних, емпіричних, експериментальних та статистичних методів, що забезпечило цілісність, достовірність і валідність результатів. Експериментальна перевірка ефективності запропонованої методики та педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності є переконливим доказом володіння здобувачем технологією педагогічного експерименту та навичками роботи з емпіричними даними.

Таким чином, рівень виконання поставленого наукового завдання та ступінь оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності відповідають вимогам до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження представлено у форматі виступів, доповідей та повідомлень на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня: міжнародних конференціях: «Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти. IV Міжнародні педагогічні читання пам'яті професора Т.І. Поніманської» (Рівне, 12 листопада 2021); «Дошкільна освіта в епоху постмодернізму: європейський досвід, інноваційні практики» (Київ, 27, 28, 29, вересня 2022); «Феномен раннього дитинства: витоки, виклики, виміри» (Київ, 29 листопада 2023); участь у IX Міжнародній Грінченківській науковій школі «Розвиток дослідницької компетентності молодого науковця з урахуванням сучасних трендів та викликів вищої освіти» (Київ, з 18 по 22 листопада 2024); «Нова українська школа: результати та перспективи» (Маріупольський університет, 21 грудня 2023); «Інноваційні освітні технології в системі неперервної освіти: від дошкільної освіти до освіти дорослих (вітчизняний і світовий досвід упровадження)» (Київ, 20 березня 2024); IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Світ дидактики: дидактика в сучасному світі» (Київ, 29–30 жовтня 2024); V Міжнародна наукова онлайн-конференція «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: реалії вищої освіти у контексті викликів сьогодення» (Київ, Україна, 20 листопада 2024 року); Participation in the scientific-practical conference «The latest technologies of modern society»

(Kharkiv, Ukraine, 07.12.2024); – *всеукраїнських* конференціях: «Рівні серед рівних: інноваційні підходи до навчання дітей з особливими потребами» (Київ, 17 грудня 2021); «Освітній процес у закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: теорія, практика, інновації» (Київ, 15 вересня 2023); «Актуальні проблеми дошкільної освіти: виклики та пріоритети» (Глухів, 19–20 жовтня 2023); «Сучасний заклад дошкільної освіти: лідерство, диджиталізація, майбутній капітал» (Київ, 19 жовтня 2023); «Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів» (Київ, 27 березня – 2 квітня 2024); «Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів» (Київ, 27 березня–2 квітня 2024); «Дослідження молодих вчених: від ідеї до реалізації» (Київ, 17–18 травня 2024); «Актуальні питання сучасної науки: історія, теорія, практика», (Харків, Україна, 17–19 березня 2025); *всеукраїнських* семінарах: Всеукраїнський науково-практичний онлайн-семінар «Діагностика та моніторинг розвитку обдарованості особистості» (Київ, 30 травня 2023); «Всеукраїнський науково-методичний семінар «Українське дошкілля в умовах війни: виклики і завдання» (Луцьк, 30 вересня – 02 жовтня 2024); *всеукраїнських* вебінарах: міжнародний online-марафон «Дошкільна освіта в епоху постмодернізму: європейський досвід, інноваційні практики» (Київ, 29 вересня 2022); «Інноваційні підходи в роботі педагогів дошкільної ланки під час очної та дистанційної організації освітнього процесу» (Київ, 19 травня 2023); «Розвиток професійної компетентності педагогів ЗДО в умовах упровадження інноваційних підходів під час очного та дистанційного навчання. Старший дошкільний вік» (Київ, 31 серпня 2023); «Розвиток професійної компетентності педагогів ЗДО в умовах упровадження інноваційних підходів під час очного та дистанційного навчання. Старший дошкільний вік» (Київ, 09 серпня 2024); «Шляхи зростання фахової майстерності педагогів в умовах інноваційного освітнього середовища. Старший дошкільний вік» (освітня програма дистанційного курсу; 29 серпня 2024, м. Київ); «Освітні інсайти для педагогів дошкільної освіти: Добрі поради на щодень або Як діяти у конфліктних ситуаціях» (Київ, 23 квітня, 2025).

Зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 19 наукових публікаціях, із них 10 одноосібних: 2 статті у співавторстві у виданні, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 стаття у співавторстві у закордонному періодичному виданні, включеному до наукометричної бази Web of Scienceis; 16 публікацій (6 у співавторстві), у яких додатково відображені наукові результати дослідження.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Структура дисертаційної роботи є обґрунтованою, логічно побудованою і складається з анотації українською та англійською мовами,

вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу дисертації, загальних висновків, списку використаних джерел (311 найменувань, з них 15 іноземними мовами), додатків. Робота містить 13 таблиць, 1 формулу. Основний текст дисертації викладено на 213 сторінках, загальний обсяг роботи – 330 сторінок.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Висвітлені в дисертації положення та ідеї є самостійними, виваженими, добре продуманими, експериментально перевіреними й оригінальними. У процесі аналізу наукового доробку Федорової С.О. не виявлено фактів недотримання академічної доброчесності.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи високий науковий рівень розробок здобувачки в результаті проведених досліджень, обґрунтованість здобутих результатів, варто вказати на певні дискусійні положення до роботи, а також висловити окремі побажання.

1. У підрозділі 1.1 розглянуто поняття «формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку», проте авторські позиції щодо розкриття даного поняття викладено лаконічно й потребують певної деталізації.

2. У підрозділі 1.2 переважає компіляція наукових джерел без порівняння та зіставлення підходів різних авторів, не простежується, як філософські підходи співвідносяться з педагогічними або де існують суперечності в трактуваннях. Було б доцільно структурувати підходи у вигляді типів або груп з порівняльною характеристикою.

3. У дисертаційній роботі в експериментальній частині зазначено осередки, варто було б уточнити змістове наповнення тематичних осередків.

Наведені рекомендації і зауваження не знижують якості дисертаційного дослідження, його практичного і теоретичного значення для сучасної педагогічної науки.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачкою теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Рівень виконання дисертації вважаємо достатньо високим. Вірогідність результатів дослідження забезпечена науковою обґрунтованістю методологічних позицій, залученням необхідної кількості респондентів, репрезентативністю вибірок, застосуванням комплексу взаємодоповнювальних і коригувальних методів, системним поєднанням теоретичних узагальнень зі статистичним опрацюванням емпіричних даних. Дисертація є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, у якій її авторка, Світлана Олександрівна Федорова, отримала нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують актуальне наукове завдання, яке має важливе значення для розвитку вітчизняної науки.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

У цілому вважаємо, що дисертаційна робота Федорова Світлана Олександрівна на тему: «Формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року, наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Федорова Світлана Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 012 Дошкільна освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
заступник декана з наукової роботи
та міжнародної діяльності
Факультету педагогічної освіти

Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Світлана ПАЛАМАР

